

İKTİSADİ VAHŞİ BÜYÜMENİN BUNALIMLARI VE İSLÂM KALKINMA MODELİNİN VA'DETTİKLERİ*

Doç. Dr. Beşir HAMİTOĞULLARI

Giriş

Yirmibirinci yüz yıla adımatmak üzere olan şu yaşadığımız zaman diliminde, Dünyamızı oluşturan tüm ülkeler ayrı ayrı uluslararası iktisadî sistem, BUNALIM içinde bulunmaktadır. Modern Endüstriyel Toplumlarda başlayıp dalga dalga yayılan bu SALGIN HASTALIK nedir? Yaşamakta olan bu acıların, bu çatışmaların temelindeki EFSANE(MİT) nedir?

İnsanlar, neden işsiz, desteksiz, himayesiz ve yoksul? İş bulanlar neden sömürülür, yabancılaşır ve kendi kendilerine yetmeden mutsuzlaşır? İçinde yaşadığımız Dünya, Sosyal ve fiziksel çevreleri ve boyutlarıyla, İNSANCI bir hayatı tehdit edecek biçimde neden sürekli bozulmaktadır?

“Bizim cinsimiz” diye yazmaktadır ünlü Prof. Fr. Perroux: “henüz hayvanlığından çıkabilmiş değildir. Çoğu kez kendi hayatını büyütmek, uzatmak ve kurtulmak yerine yıkımı ve kollektif öldürücülüğü tercih etmektedir”.¹

Yukarıdaki önemli ve yakıcı sorunların karşılığını bir cümle içinde ifade edebilmek veya bir TEBLİĞİN çerçevesinde analiz edebilmek de, mümkün değildir. Yalnız belirtmeğe çalışacağımız OLGU, bu büyük konuyu açabilecek bir anahtar niteliğinde görünmektedir.

Bilimsel doğrultudaki ilk tespit, ekonomik kalkınma sosyolojisinin analizleri gün ışığına şu olguyu çıkarmaktadır: Sosyal boyutlardan soyulmuş, VAHŞİ ve BENCİL İktisadî BÜYÜME MODELLERİ'nin somutlaşan ürünleri: “Tek Boyutlu İnsan”² ve TEK BOYUTLU TOPLUMLAR'dır. Bu modellerin iktisadî felsefesi, kültürel emperyalizmin çok etkin mekanizmaları ile insanların beyin hücreleri ve sinirsel dokuların tüm alanlarına aşılansaktadır.

* Bu inceleme, Aralık 1984'te, İstanbul'da: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın Seminerinde sunulmuştur.

¹ Fr. Perroux: *Aliénation et Société Industrielle*, Idée-NRF.

² Marcuse: *L'homme unidimensionnel*, Les édit. de Minuit, Paris, 1968.

İktisadî Kalkınma olayının karmaşıklığı, aslında ve geniş ölçüde O'nun pek bilinmeyen (yani alışılmamış bir olgu olan) karakterinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Higgins, İktisadî Kalkınma üzerine temel bir eser sayılan kitabına şöyle başlamaktadır: "Durgunluk kuraldır, Kalkınma ise, özel bir açıklama gerektiren bir istisnadır".³ Aynı anlamda G. Myrdal da, "Kalkınma belli bir anda oluşmuş bir kazadan başka bir şey değildir",⁴ demektedir. Ekonomik kalkınmanın tarihsel bir istisna veya ayrıcalıklı bir durum sonucu olması İktisadî Teorilerdeki yetersizlik ve güçlüğü de ortaya koymaktadır. İktisadî Büyüme-Kalkınma-İlerleme-Genişleme, bir diğerine karışarak, bu toplam süreçler anlaşılabilir hale gelmektedir. İktisadî Büyüme-Kalkınma-İlerleme-KALKINMA'dan kimi zaman SKANDAL⁵ olarak bahsedilmesi de bundan değil midir?

Böylece İktisadî Kalkınmanın sorunları demek, aslında SORUN yaratan bir İktisadî Büyüme tipinin yürürlükte olması demektir. Bu noktada İktisadî Büyüme ile Kalkınmanın aynı olgular olmadığı ve her birinin farklı anlamlarını gün ışığına çıkarmanın zarureti ortaya çıkmaktadır. Çünkü İktisadî Kalkınmanın sosyal sorunları, temelden beşeri bir Bilim dalı olan İktisad'ın geniş anlamında SOSYALA yapışık olan ORTAK boyutlarının gözardı edilmesi demektir. Sosyal boyutlarından soyulmuş bir İktisad'ın ise gerçekten RASYONEL (geniş anlamda) olması beklenebilir mi?

Çağımıza egemen olan İktisadî Büyüme tipinin gerçek karakterini objektif olarak ve anlaşılır bir biçimde gün ışığına çıkarmak, son derece önemlidir. Bu büyüme türünün sonuçlarında (ve sorunlarında) somutlaşan niteliği, ortaya açık ve anlaşılır tarzda konmadan, daha anlamlı KALKINMA MODELLERİ ve özellikle İslâm'ın bu konuda yansıyabilecek İNSANCI, DENGELİ, AHENKLİ YAKLAŞIMLARININ RUH ve İLHAM VEREBİLECEĞİ YENİ SENTEZLERİNİN, önemi ve değeri de ortaya konulup anlaşılabilir. Çünkü açıktır ki, nereye gittiğini bilmeyen bir kişi, bir TOPLUM-ULUS ve DÜNYA için, daha İYİ bir YÖNE doğru HAMLE yapabilme olanağı da yoktur.

Günümüzün Sosyal sorunları, hatta havanın suyun zehirlenmesi ve DOĞAL çevrelerin CANLILARIN yaşamını tehdit eder hale gelmesi, aslında İktisadî Kalkınmayı üretemeyen bir BÜYÜME tipinin varlığını işaret etmektedir.

Çağımızın Büyüme bunalımı ve Kalkınma yetersizliği, dengeli olmayan, ahenkli olmayan bu nedenle de İktisadî bile sayamayacağımız, KAN-

³ Benjamin HIGGINS: Economic development, Norton-Cie, New York, 1959, sh: 3.

⁴ G. MYRDAL: Une Economie Internationale, PUF., Paris, 1958.

⁵ Bknz., J. AUSTRUY: Le Scandale du développement, Edit, Marcel Rivière Paris, 1968.

SER türü VAHŞİ büyümenin bir sonucudur. Yarım yüzyıla yaklaşan bir zamandan beri Vahşi bu büyüme, eşine rastlanmayacak bir biçimde KÖTÜ gelişmenin strüktürel bunalımlarının birikimine yol açmıştır. Gelişmiş diye nitelenen ülkelerin içinde bile Fakirlik yenilememiştir. Sosyal ve Doğasal ağır maliyetler pahasına gerçekleştirilen iktisadî bir büyüme ve sürmekte olan TEKNOLOJİK gelişmelerin nimetleri adaletsiz bir gelir ve İKTİDAR paylaşımı sonucu SERVETLERİN mahdut sosyal gruplar elinde toplanmasına yol açarak, refahın yaygınlaşmasına imkân vermemiştir. Gelişmiş ülkelerin içlerindeki, bu eşit ve adil olmayan KÜLFET-NİMET dağılımının uluslararası alana yansıyan DİYALEKTİĞİNDE, evrensel düzeyde de zenginlik ve fakirliğin KUTUPLAŞMASINA yol açmıştır. Sonuç, ülkelerin içlerinde büyük bir farklılık ve uluslararası düzeyde ülkeler arasında büyük bir FARKLILIKTIR. En kötüsü zenginler ve yoksullar arasındaki UÇURUMUN giderek açılması ve söz konusu iktisadî büyüme türü ile fakirliğin yenilmesinin olanaksızlığıdır.

Bu incelememizde, üzerinde duracağımız başlıca noktalar, aşağıdaki gibi olacaktır:

- I. Günümüzün İktisadî Büyüme Tipi Toplumları Nereye Götürmektedir?
- II. Ulusların Büyüyen Yoksulluğu, "Bolluk Efsanesini" Yıkacak Boyutlara Çıkararak Müzminleşmektedir,
- III. Bunalan Dünya'ya İslâm İktisadî Doktrininin Getirebileceği Çıkış Yolları...

I. İktisadî Büyüme Toplumları Nereye Götürüyor?

(Veya Vahşi-Bencil Büyüme Tipi, Ne Getirip Neler Götürüyor?)

Çağımızın en büyük tutkusu haline gelmiş bulunan İktisadî Büyüme, aynı zamanda insanların REFAH ve MUTLULUĞA olan özlemini de yansıtmaktadır. İnsanların bu meşru özlemlerinin, insanı MADDESEL ve MORAL boyutlarıyla sarabilecek ve gerçekten MUTLULUK üretebilecek sağlıklı bir TOPLUM tipinin oluşmasında değerli bir DİNAMİK olarak kullanılabilirdiği, iddia edilemez. Aslında insanların tümünün refahının gerçekten ve içtenlikle istendiğine İNANABİLMEK de pek kolay değildir.

En yeni aşamasıyla 1945 yılından beri Dünya ekonomisinin büyüyip gelişmesi Üçüncü Dünya ülkelerinin gerçekleştirilemeyen Kalkınmaları, oluşan bunalımlar, Politik İktisadî, İktisadî Büyüme ile eş anlama indirgemıştır. İnsanlar Kalkınmak istemektedir, oysa maliyeti ne olursa olsun gerçekleştirilebilen şey, İktisadî Büyümedir. Çağımızın en büyük tutkusu, böylece İktisadî Büyüme denilen yeni bir PUT, haline gelmiştir.

Buna karşın İktisadi Büyüme, gerek kavram, gerekse kapsam ve süreç olarak tüm boyutlarıyla aydınlığa çıkamamıştır. Herşeyden önce neden sözedildiğini açıkça bilmek gerekir. Çünkü, GENİŞLEME, BÜYÜME, İLERLEME, GELİŞME ve KALKINMA, ortak bir çok noktalarına rağmen, birdiğerlerini bütünleyen yanlarına rağmen, farklı anlayış ve sonuçları içeren anlam taşımaktadırlar. Farklı süreçlere tekabül etmektedirler.

Bilimsel düzeyde, mutlu olarak açık ve saydam anlayışların var olduğu söylenebilir. Ama ne varki, bu doğruların, siyasal iktidarların yönetici kadrosunda veya halk katmanlarında yeterince anlaşılabilirdikleri ve hele bir ŞUURA dönüştükleri, maalesef söylenemez.⁶

Bu nedenle söz konusu kavramlara ilişkin bir iki özet değinme yapmak zaruridir. Önce Kalkınmaya ilişkin bir noktayı tespit etmekte yarar var.

Sanılır ki, evren düzeyinde İktisadi büyüme XVIII'nci yüz yılda İngiltere'de Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Oysa yeryüzünün diğer bölgelerinde ve söz gelimi İSLÂM âleminde gerçek İktisadi kalkınmaya ve sağlıklı TOPLUM tiplerine, DÜNYAMIZ tanıklık edebileceği halde kültür ve ideolojiler düzeyinde bunların izdüşümüne rastlamak zordur. Ayrıca Batı Dünyası bakımından bile, sözü geçen Devrim'den iki yüz yıl kadar önce bir üretim artışı ile, "Demir" ve "Kömür" cevherlerinin kullanıldığı bir gerçektir. Böylece Sanayi Devrimi, ilk değil, ikincisidir. Çünkü ilki "1540-1640 döneminde gerçekleşmiştir".⁷

1. İktisadi, Büyüme-İlerleme-Kalkınma Kavramları Üzerine

İktisadi Kalkınma, eşittir İktisadi Büyüme değildir. Ayrıca İktisad', genişleme-ilerleme-gelişme de eş anlamda ve içerikte olmayan farklı durumların varlığını göstermektedir. Bu Tebliğin çerçevesi içinde özet bir kaç değinme yapalım.

A) İktisadi Büyüme:

Zaten mevcut olan bir üretim yapısının sadece nicel (miktar) gelişmesine ilişkin bir süreci işaret etmektedir. Bir benzetme caizse, bir insanın VÜCUTÇA enine ve boyuna büyümesi gibi. İktisadi Büyümenin te-

⁶ Üzülerek de olsa, belirtmeli ki Türkiye'mizde İktisadi Büyüme Kavramı ile Kalkınma bir diğerine karıştırılmaktadır. Kalkınma Planlarında bile, bir Büyüme hızından başka bir şey olmayan G.S.M.H.'nin artış hızı, "Kalkınma Hızı" olarak nitelendirilerek kullanılmaktadır. Oysa GSMH'daki her artış, ülkenin kalkınmışlığını göstermeğe yeterli değildir.

⁷ P. MANTOUX: La Révolution Industrielle au XVIIIe Siècle, Edit, Génin, Paris, 1959, sh: 505-508.

mel ölçütü de, göstergesi de G.S.M. Hasıla olduğuna göre, İktisadî Büyüme=G.S.M.H.'nin büyümesi olmaktadır. İçinde çok çeşitli ürünlerin ve hizmetlerin bulunduğu bir ekonomide, G.S.M.H.'nin büyümesini sağlayan tüm unsurların, ekonomik rasyonelliği veya sağlığı, elbette tartışılmamaktadır. Yani bu büyümenin maliyetine (Ekonomik+Sosyal) bakılmamaktadır. Bu yaklaşım içinde, oluşan Gayri Safî Hasılanın nasıl paylaşıldığı (adil mi, değil mi?) da, gözardı edilmektedir. Bir yılda oluşan GSMH'nin toplam nüfusa bölünmesi kişi başına düşen Milli Gelirin ölçütü olmaktadır. Oysa İktisadî Büyüme kişi başına görünüşte değil de gerçekten isabet eden miktarın (payın) büyüdüğü durumlara verilmesi gereken nitelime gibi, kamu oyununda yorumlanmaktadır. Bu sonucu nokta, gelir dağılımının konusudur (Kalkınmanın konusudur).⁸

B) İktisadî Kalkınma:

Kalkınma ise, yukarıda söz konusu olan üretim biriminin yalnız nicel olarak değil de, nitel olarak da büyüüp gelişmesinin süreçlerini oluşturmaktadır. Böylece iktisadî nitelikte olan yapılar yanında, sosyal siyasal nitelikteki yapılarda da, gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçleri, işaret etmektedir.⁹ Yukarıda vücutça büyüme örneğinde, kalkınmayı aydınlığa kavuşturmak gerekirse, vücudun enine ve boyuna geliştirilmesi yanında, insanın düşünce ve davranışlarında da belli bir rasyonellik ve tutarlılık (olumluluk), sağlayabilen süreçlerin devreye girmesi demektir.

Bu nedenle, İktisadî Kalkınmaya ulaşamayan İktisadî Büyüme durumlarına dengesiz büyüme, ahenksiz büyüme gibi sıfatlar da verilmektedir.

İktisadî Kalkınma süreçleri, sadece iktisadî değil, sosyal ve insancı tüm boyutları, sözcüğün en geniş anlamında, iktisadî olgularla, Sosyo-kültürel tüm olguları bütünleştirerek müreffeh bir Toplum yaratan bir süreçtir.

Böylece İktisadî Kalkınmanın gerçekleşmesini FERT bazında şu üç ana ölçüte bakarak tespit etmek mümkündür: 1) Kişinin sürekli artan geliri doğrultusunda, maddesel sıkıntının giderilmesi, 2) Kişinin bağımsızlık ve özgürlüğünün büyümesi, 3) İnsancı boyutlarını geliştirebilecek olanaklar (okuma-öğrenme-izleme-kendini kanıtlama) sonucunda, kendine umut veren ve geleceğe dönük, plan-program v.b. yapma, gibi...

⁸ Bknz.: W.A. LEWIS: La Théorie de la Croissance Economique, Payot, Paris, 1963, 453 sh.

⁹ D.F. DOWD: "Economic development and development plannicy", Journal of economic issues, 1967, vol., 1, No: 3, sh: 153.

Bu nedenlerle, kanaatime göre, insanı, maddesel ve manevî tüm boyutları ile geliştiremeyen süreçlere, dengeli veya ahenkli KALKINMA denilemez. Bu noktada bir tespit yapmak gerekir: Kalkınma'nın dokularında ekonomik boyutlar yanında, ETİK, Estetik, normatif ve nitel, boyutlar vardır ki, bunların tümü bu kavramın içeriğini olduğu gibi, özellikle insanlararası ilişkilerin biçimini de tanımlayarak belirler. Kısaca andığımız ve çoğu vazgeçilmez olan bu BOYUTLAR, İktisad' Büyümenin temel dayanağı olan istatistiksel verilerin göstergelerinde bulunmamaktadır.

Böylece, zorunlu fakat tek başına yeterli olmayan, hele MALİYETİNE bakılmayan bir İktisadî Büyüme türü, alt yapıları ve üretim cihazının modernleştirilmesi doğrultusunda yol almaktan ziyade "KANSER TÜRÜ" bir BÜYÜME'ye de götürebilmektedir.

C) Kalkınma-İlerleme(ler)

İktisadî, gelişme ve ilerlemecilik (müterakkicilik), kavramlarına da kısaca değinmekle yetinelim.

İktisadî ilerleme (gelişme), belli bir TOPLUMUN, ilerleyebicilik "gücüne" (potansiyel ve harekete geçebilme) referansta bulunmaktadır. Oysa İktisadî ilerlemeler, sayılar ve hesaplarda görünmeyen kalemleri oluşturmaktadırlar. İktisadî kalkınma ve büyümenin, GLOBAL bir TOPLUMUN bileşikleri veya kısımları için tesirliliğini göstermektedir. Çünkü bu tesirin hızı ve yoğunluğu, alan ve dala göre değişebilmektedir: Çünkü uygulamada, belli bir ekonomi, zorunlu olarak, içinde yeniliklerin ve yatırımların yoğunlaşmış tam etkili oldukları sektörler kadar (aktif), daha yavaş yayıldıkları ve etkin değişiklikleri kolayca massedip, hazmedemeyen daha passif sektörler olduğu da bir gerçektir. İşte bu noktada yapısal değişikliklerin, kalkınmanın bir zarureti olarak kendini göstermektedir.

İktisadî gelişme anlamında "ilerleme(ler)"¹⁰ ve ilerleyicilik, ise, ilerleme yönündeki değişikliklerin, insancı en asgari maliyetlerle, değeri ve anlamı genelleşmiş, yayılan bir ilişkiler ağında en hızlı bir biçimde kökleşmiş yerleşmesi anlamına gelir. Bu noktada İktisadî Büyümelere değeri değerlendirilmesi, gerektiği kanısındayım.

Belirtmeye gerek yoktur ki, bu tür ilerlemelere (terakkiler) dayanan İktisadî Büyüme türlerinin, gerçek Kalkınmaya açılarak varmaları düşünülmemelidir. Bu nedenle İktisadî Büyümenin yukarıda eklenebilecek, önemli kavramlar bakımından da aydınlatılarak, "karanlıktan" kurtarılmasında zaruret bulunmaktadır.

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz.: Fr. Perroux: Le Progrès Economique, P.U.F., Paris 1987, (170 sahife).

D) İktisadî Kalkınma

Yukarıdaki değinmelerden sonra şimdi biraz daha analizlerimizi bu noktada yoğunlaştırmaya ve bu karmaşık olguyu, biraz daha açıklamaya çalışalım.

İktisadî Kalkınma sadece ve yalnız “ekonomik” boyutlarla sınırlanmayan, Toplumunu, sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan, karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar, İktisadî büyümeyi de içerirse, varolanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmez. Olumlu anlamda, yeni bir yapının, yeni bir Dünya'nın kurulmasını öngörür. Aksi taktirde, genişleme, yayılma veya büyüme olgusu ortaya çıkar. İktisadî basit iyileşme ve düzelmeler de, Kalkınma anlamına gelmez. Büyüme ve bu düzelmelerin sürekli bir seyir izlemeleri (yani iktisadî-sosyal v.b. yapıların gerektiği ölçü ve doğrultuda dönüşmeleri) gereklidir, Kalkınma vasfını kazanabilmeleri için. Çünkü yukarıda da vurgulandığı üzere, nihayet İktisadî Kalkınma, Toplumun genel “terakkisi” çerçevesinde kalan (veya toplumu geliştirici yönde sürükleyen), yükseltici dinamikler toplamıdır.

Böylece belli bir operasyon gibi, belli bir kitle (nüfus için hatta bu nüfus yapısını ören tüm kısımlar için) bir geçişin dizisi haline gelmekte, daha az insancı bir AŞAMADAN, boyutları gelişme eğilimi gösteren daha insancı bir AŞAMAYA, en hızlı bir ritm ile ve mümkün olan en asgari maliyetlerle, insanlar ve gruplararası dayanışmayı sağlayan bir süreçtir. Bu nedenle Sosyal Kalkınmayı getiremeyen İktisadî bir BÜYÜME, kalkınmaya varamamış “NAKİS” kalmış bir aşama demektir. Çünkü Sosyal Kalkınma ile, İktisadî Kalkınma, bir tek bütünün iki ayrı bileşimidir. Biri olmadan diğeri olamaz.

Evet, GLOBAL bir olguyu içeriyor KALKINMA. Ayrıca İktisat Biliminin sınırlarını da aşan boyutlar çıkarıyor ortaya. Bu nedenle ekonomi ile, sosyolojisi, psikolojisi, nüfus, felsefe, tarih, coğrafya ve Ahlâk gibi, İNSANCI bilim dallarının, iş ve eylem birliğini gerektiren yoğunlaştırılmış gayretler zorunludur...

Sadece bir veya bir grup insanın değil, tüm ulusu kuran, birey ve grupların bilinçli ve etkin bir EYLEM birliğini gösteren geniş bir KATILIM gerektirmektedir. Şunu belirtmeli ki, tek başına bir kalkınma planı veya yeni idari ve siyasi çerçeveler (yapılar) oluşturmak da yetmez, insanların KALKINMAYI yaşamaları da gerekir. İnsan'ın kalkınması, basit bir ekonomik veya teknolojik birimin kalkınmasına benzemez. Kalkınma İNSAN'ın, Dünya'ya, eşyaya ve MANAYA, bakış açılarının değişmesi, düşünce-davranış yapısının değişmesi, İNANCIN ŞUURA dönüşmesi gibi çok önemli gerekler İSTER.

İnsanın ve toplumun alinyazgısını bir anlamda belirleyen Kalkınma veya geri kalma, sonuç olarak önlenemez bir tarzda GAYECİDİR, şöyle veya böyle bir ideal taşır. Bu neden ile de, kendisine ruh veren UYGARLIĞIN anlamı düzeyinde, bir değer yargısı taşır. Kalkınma böylece kelimenin en geniş anlamı ile SİYASAL bir HAREKET, SİYASAL bir tutum ve bir TERCİHTİR.

İktisadî Büyüme-Kalkınma süreçlerini yürütmek ve yönlendirmek durumunda olanların başarılı olmalarının ilk şartı, bu kavramların gerçek anlamlarını bilmeleri, yalnız kapsamlarını değil, maliyetlerini ve sonuçlarını da görerek, gerekli tedbirleri almaları bakımından da gereklidir. Hedefler, kullanılan araçlar, yapılacak değişiklikler, izlenecek yollar, belli bir bilimsel bilinç olmadan nasıl gerçekleşebilir? Bütün bu gerçekler, bazı değer hükümlerine bağlanmadan veya referansta bulunmadan hedefine ulaşamaz. Bu noktada karşımıza, İktisadî Büyüme-Kalkınmanın etik boyutu (AHLAKI) çıkmaktadır... Çünkü İktisadî Büyümenin gerekliliği kadar, riskleri ve yükleri de getirdiğinden daha da büyük olabilir.

Bu özet halindeki değinmelerden sonra şimdi, çağımızı damgalayan İktisadî Büyüme türüne ve bunun yarattığı sorunlara girebiliriz.

2. Çağdaş İktisadî Büyüme Türü: Vahşi ve Bencildir.

İktisadî Büyüme NİÇİN? Kimin, kimler için BÜYÜME?

Evensel çapta yansıyan bunalım ve birikerek yığılan SORUNLAR, sık sık oluşarak BÜYÜMEYİ kesen (inkita'a uğratan) bunalımlar, BÜYÜMENİN niteliğini somutlaştırıp aydınlatan olgulardır. Çağı damgalayan MATERYALİST Sistemler ve onların ruh verdikleri büyüme tipleri, vadedtikleri bolluk-mutluluk toplumlarını oluşturamamıştır.

Bir "BOLLUK" oluştuğu, elbette inkar edilemez. Ama kimin için BOLLUK? John Kenneth Galbraith'ın belirttiği gibi, sınırlı bir kitle için ve bireysel düzeyde kalan bir bolluk iddiası, kolektif alt-yapı ve KAMUSAL KESİMİN SEFALETİ ile çelişmektedir".¹¹ Adı geçen düşünüre göre, bu sonuçta şaşılacak bir yön yoktur: Genel menfaatlerle, monopollerin istediği ve yönlendirdiği türdeki bir BÜYÜME nasıl bağdaşabilir?

İktisadî Büyümenin yalnız yokluk ve fakirliği ortadan kaldırmayacağı, aynı zamanda BOLLUĞU basitçe paylaştırmakla eşitsizlikleri de gideceği İDDİALARI, uzun zaman UMUTLARI okşamış (ve bugün bazı ülkelerde bu sahte rolünü oynamaya devam etmektedir) ve epey yol almıştır. Keynes sonrası dönemde, Sermaye birikimi ve onun türevi olan pro-

¹¹ Daha geniş bilgi için, bknz.: L'ére de l'opulence (The affluent society), Calmann-Lévy, Paris, 1961.

düktivite artışına oturtulan Kapitalist İktisadi Büyüme anlayışı, Batı Dünyasından,¹² Türkiye dahil, tüm Dünya'ya yayılmıştır.

3. Vahşi Büyümenin Sorunları:

Arı iktisadi anlamda bile tam rasyonel olamayan, bu temel nedenle Sosyal Kalkınmaya hiç yaklaşamayan bu büyüme tipi, başka dendiğinde gerçekleşemeyen İktisadi Kalkınma, doğurduğu vahim sorunlarla da kendini göstermektedir.

Bu sorunların en vahimi, FAKİRLİĞİN, en gelişmiş ülkelerde bile yenilememiş olmasıdır (objektif, kesin fakirlik ile nisbi fakirlikler). Biraz ilerde bu olgu üzerinde duracağız. Burada diğer sorunlara, satırbaşları halinde —bir hatırlatma yapmış olmak için— değinmekle yetineceğiz.

A) İşsizlik Bunalımı - Çalışanların Yabancılaşması

Günümüzün Üçüncü Dünyasındaki işsizliği herkes, açıkça biliyor (söz gelimi Türkiye'mizde resmen 3-4 milyon arası). Burada söz konusu ettiğimiz işsizlik "Gelişmiş Ülkelerdeki İşsizliktir". Üstelik bu Dünya kesimindeki işsizlik izlenen İktisadi Büyüme süreçleri doğrultusunda konjonktürel veya bir "parkur" kazası da sayılamaz. Çünkü ortada yapısal olgular vardır. Ve gerçekte, OTOMASYON'un birikmiş sonuçları ile "sözde" rasyonelleştirilmiş bazı YATIRIMLARIN, "gayri-meşru" bir çocuğudur. Sanayileşmiş ülkelerin bu soruna yaklaşımları gözönüne alınırsa ve Recessiondan çıkmak ve dış pazarları ele geçirmek için yapılan kıyasıya rekabetler dikkate alınırsa, bu durumun düzeleceği yönünde insana güven vermemektedir.

Gelişmiş bu ülkelerde anılan bu işsizliğin birincil derecede ve insafsız bir biçimde önce ve özellikle yabancı GÖÇMEN işçileri, zencileri, gençleri, yaşlılar ve kadınları, hedef alarak kuşatması, kendi başına bir AÇIKLAMA bir "İFŞADIR". İşte Almanya'daki TÜRK işçileri, İngiltere ve Fransa'daki uygulamalar ve A.B. Devletleri'ndeki zencilerin acıklı durumu. Öylesine ki A.B.D.'nde 7.Ağustos.1978 tarihli Newsweek: İşsizliğin, zenci gençlerden %37'sini çarptığını ve bunların "Kaybedilmiş" bir nesil olduğunu yazıyordu.

¹² Bu konuda çok etkin özelliği taşıyan bir kaç örnek için, bknz.:

— R.F. Harrod: *Toward A Dynamic Economics*, London, 1948.

— E.D. Domar: *Essays in the Theory of Economic Growth*, New York, 1957.

— J. Robinson: *The Accumulation of Capital*, London, 1956.

— N. Kaldor: "Capital Accumulation and Economic Growth", *The Theory of Capital* (içinde) 1961.

Önümüzdeki yıllarda information ve telekomünükasyondaki teknik gelişmeler, çalışmanın prodüktivitesinde spektaküler yeni artışlara olanak verebilecektir. Eğer bu sorun kökenleri ile birlikte gözönüne alınmaz ve çalışma saatleri azaltılarak, çalışan işçilerin sayıları arttırılmaz ise, ve toplam aktif nüfusun dağılımı yeniden dengelenmez ise, bu yüzyılın sonuna yaklaşımadan çok önce, giderek daha fazla prodüktif olan bir AZINLIK ile, Sınırları ve insafı giderek daralmaya başlamış bir "Sosyal Devletin".¹³ ya merhamet hisleri ile yükünü taşıdığı veya DİKENLİ TELLERİN gerilerinde HAPSEDİLMEYE ADAY, marjinal hale getirilmiş yığınların EKONOMİSİ olan AYIRIMCI bir YAPI (FAŞİZM) ortaya çıkabilir.

İş bulmuş ve ÇALIŞANLARIN ise, şu tüketim toplumlarında, yığın kadar sorunları ve yabancılaşmalarını, vurgulayarak yetinelim.

Bu sorunların çözümü TEKNİK GELİŞMELER yönünün ciddi ve etkin bir SOSYAL DENETİMİNDEN geçmektedir: Geleceğin toplumları, Bilimin keşifleri yaratmalarından yararlanabilir, fakat sadece teknolojik ilerlemelerin İKTİSADİ birikiminden yararlanma düşüncesinin tutsağı olmaya devam edilirse, sonuçlar da elbette çok vahim olma niteliğini sürdürür.

B) Sosyal Hizmetlerde Bunalım

İşsizlerin büyüyen sayısı, yoksulların ve yaşlıların yükü, sağlığın korunması ve benzeri sosyal hizmetlerde ortaya çıkan sorunların getirdiği yükler büyümekte ve Vahşi Büyümenin sağladığı imkanlarla, ek olarak ortaya çıkardığı ürünlerin-sakıncaların yükleri arasındaki DENGESİZLİK, Sosyal DEVLETİN "babalık" görevinin İPTAL edilebileceği noktaya yaklaşmaktadır.¹⁴

C) Eğitim Sistemlerinin Bunalımı

Batı ülkeleri EĞİTİM sorununa da daha çok İktisadî açıdan ve Sanayileşmenin gerekleri açısından baktığından, yeni bunalım tiplerini engelleyememektedir.

Gelişmiş ülkelerde çoğu kez, eğitimin büyük başarıları, Batı uygarlığının "PARLAK" bir ürünü gibi, takdim edilmesine rağmen, sözkonusu

¹³ Belirtelim ki, Batı'da Sosyal Devlet, artık BABALIK görevini bile yapamayacak biçimde SOSYAL hizmetlere ayrılan fonları azaltmaktadır. Çünkü Batı Kapitalizminde, SOSYAL DEVLET'in rolü, İktisadi Büyümenin boyutları ile sınırlıdır.

¹⁴ Sözelimi, 1961 yılında O.E.C.D.'nin 7 büyük ülkesi, G.S.M.H.'nin %14'ünü bu dala ayırırken, aynı oran 1978 yılında %24 yükselmiş, ondan sonra büyüyen yüklerle rağmen düşmeye başlamıştır. Daha geniş bilgi için, bkzn.: L'Avenir des dépenses Sociales, l'Observateur de l'OECD, Jan, 1984.

ülkelerin eğitim sistemleri, gençlerde oluşan BUNALIMLARI aşma yönünde etkin bir beceri ve sorumluluk aşılayamamaktadır. İvan İLLİCH'in deyimiyile, "bu okullar, diploma veren fabrikalardır." Belli kariyerlere götüren mesleksel formasyonla, kendiliğinden bir hedef olan KÜLTÜREL BAKIŞ ve İHATA AÇISININ açılıp genişlemesine imkan veren ve İDRAK yeteneğini büyüten boyutlar bir diğerine karıştırılmaktadır.

Bir mesleğe girişi sağlayan ve gerçek hayatın en anlamlı boyutlarıyla bile insanı yabancılaştıran bu Eğitimi, anmakla yetinelim.

D) Hayat Çevrelerinin Kirletilip Zehirlenmesi ve Doğa'nın Yıkımı

Bu olguyu hatırlatmakla yetiniyoruz.

3. İktisadi Büyümenin Bunalımı

Hızlı bir İktisadi Büyüme, çeyrek bir yüzyıl sırasında ve son yirmi yıllık döneminde bütün evren, tüm insanlık arı olarak konjonktürel diye yorumlanamayacak bir biçimde "vahim" bir KALKINMA bunalımına saplandığının nihayet farkına varmıştır. Batı'nın gelişmiş ülkeleri, Enflasyon veya Resessiyon arasında çarpınmakta, bunalımdan bunalıma girmektedirler.

Refah dönemlerinde bile, İŞSİZLİĞİ tümüyle önlemeye (massetmeye) ve yoksulluğu mutlak surette ortadan kaldırmaya, sosyal ve sağlık hizmetlerinin büyüyen maliyetlerini taşımaya, SERMAYENİN ve TABİATIN —son yıllarda ortaya çıkan bilince rağmen— yağmalanmasını engellemeye güçleri yetmemektedir. Böylesi bir YAĞMA ANLAYIŞIYLA, her teşebbüs elinden geldiğince, KAR-KAZANCI sadece kendisine mal etmeye (İÇLEMEYE), SOSYAL MALİYETLERİ ise, dışlamaya çalışmaktadır. Günün üretim ve tüketim biçimi, ÖYLESİNE KORKUNÇ ve İSRAFA DAYANMAKTADIR Kİ, aynı anda hem KAYNAKLARIN yağmacılığı, hem de yüksek ve aşırı seviyelerde, ÇEVRELERİN kirlenip zehirlenmesiyle KARAKTERİZE olmaktadır. Vahşi bu İktisadi Büyümenin Bunalımları, Dünya'yı felâketlere doğru sürüklemektedir. Yalnız bu sürüklenme her ülke için, her sektör için, her an ve her zaman için ve herkes için AYNI HIZDA ve aynı YAKICILIKTA ortaya çıkıp somutlaşmamaktadır. Şu anda sayısı yüz milyonu aşan insanlar bu felaketin kısıkcı içindedir. Buradaki tehdit tüm evrene yayılabilecektir.

Yeryüzünü artık yaşanmaz kılacak bu yıkıcı süreçlere karşı çıkışlar, ülkelerin bilinç seviyesine göre keskin muhalefetler tarzında ortaya çıkmaktadır.

Roma Kulübü'nün, ALARM ÇAĞRILARINI içeren yayınlar,¹⁵ Birleşmiş Milletler'in çalışmaları,¹⁶ tehlikeli gidişin anlamlı göstergeleridir.

Doğu Ülkeleri de, hiç değilse "EKOLOJİK" alanda daha ihtiyatlı ve istekli bir politika izlemek üzere, enstitüsyonel seviyede daha iyi bir teçhizatlanmaya sahip olmalarına rağmen, bu noktadaki avantajlarını bir yana bırakıp, kendilerini kaptırdıkları BATI ile yarışma hissinin etkilerinde azami ölçüde, BÜYÜME hızının girdaplarında sürüklenmektedirler. Daha mutlu bir TOPLUM tipi üretme hayalleri, böylece "maliyetine bakmaksızın" hızlı bir İktisadî BÜYÜMENİN efsanesine feda edilmiştir. Bu nedenle Büyüme konusundaki PERFORMANSLARI, Batı'dan daha mutlu sayılamaz. Çünkü Batı Dünyasının TÜKETİM TOPLUMU MODELİNE yakın bir TOPLUM tipi yaratmakla yetinen tutumlarında, halkın geniş kesimleri "ideal görünen bu küçük burjuva" yaşama tipine, hem çok düşük gelirleri, hem de Sosyal Statüleri dolayısıyla girememektedirler. Yönetici diyebileceğimiz SINIF, sınırlı da olsa "Burjuva yaşamı", sözde SOSYALİST bu ülkelerde "KAPİTALİST küçük adacıklar" halinde kalmakta, ama geniş halk yığınlarında ise, "haset" ve bir özlem yaratarak ve de yayılarak Sosyalist bir Toplum tipine götürebilecek muhtemel gelişme yollarını bile biraz daha tıkamaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkelerine Gelince

Büyük yokluklar ve acılar içinde yaşadıkları halde ÇAĞA rengini vermekte olan bu vahşi büyümenin, kendilerine hiç uymadığını, oluşturabildiği tuzaklarda, İktisadi/Sosyal kalkınmalarını gerçekleştiremeyeceğinin inancı ve bilinci, henüz halk yığınları düzeyinde yeterli bir seviyede görünmemektedir. İktisaden Az Gelişmiş Ülkelerde (Bundan sonra İ.A.G.Ü.) oluşan süreçler ve İktisadî Büyüme saran Politikalar, dıştan ithal edilen ve çoğu BATI Dünyasının TAKLİDİ denilebilecek, köksüz ve etkili olamayan MODELLERDİR. Fıliyatla gelişmiş ülkelerin bir tür "APANDİSİTİ" diye nitelendirilebilecek tarzda gelişmemiş bu ülkelerin, sınırlı bir alanı ve DÜALİST bir ekonominin çok dar kalan bir alanındaki modern bir üretimin ve ülkede gerçek bir sanayileşmeyi başlatıp yaya-mayan BATI türü (sözde) göstermelik bir SANAYİ ile, BATI BURJUVAZİSİNİN tüketim ve yaşam biçimini, GIPTA ile taklit edip, hakkedil-

¹⁵ Bir kaç örnek vermiş olmak için bkz.: D.-H. Meadows: "Halt à la Croissance", Fayard, Paris, 1972.

— M. Mesarovic ve Eduard Pestel: Strategie Pour Demaine, Edit, du Seuil, 1974.

— B. HAMİTOĞULLARI: "Kapitalist Toplumun Yarattığı Şoklar ve Roma Klübü", M. KOLOĞLU'ya 70'inci Yaş Armağanı (sh: 91-118), 1975, Ank. Üniv. Hukuk Fak. Yay.

¹⁶ M. Guernier: Tiers-Monde: trois quarts du monde, Dossier Demain, Dunold, Paris, 1980.

memiş yüksek kazançlarla, ülke zenginliklerini yağma eden yabancı dünyaya bağımlı işbirlikçi bir azınlık, yaygınlaşan bir SEFALETİN üzerine örtülen parlak bir ÖRTÜ gibi dikkatleri çekmektedir.

İktisadî ve siyasî bir bağımlılığın alt yapısındaki KÜLTÜREL bağımlılık, siyasî yapıya da yansıyor, somutlaşan bu iktisadî firavunlar azınlığının, hem kendi yaşam biçimleri ve egemenliklerini yeniden üretmekte, hem de uluslararası alandaki EGEMEN ÜLKELERE olan bağımlılığı daha da pekiştirmektedirler.

Bu çıkarıcı ,aşırı bencil egemen azınlığın dış kökenli kültür Emperyalizminin, bu en etkili, en dinamik ARACI ve İŞBİRLİKÇİLERİ, yabancı kaynaklı değer yargılarını olduğu gibi, düşünme ve yaşama biçimlerini benimseyip, sindirip, ülkede yaygınlaştırırken, BATI'ya karşı bir aşağılık kompleksi yaratarak insanların yabancılaştırmalarına, yol açmakta ve çıkış yollarını açacak gerçek bir bilinçlenmeyi engellemektedir.

Buna rağmen bu BAŞKALAŞMIŞ Büyüme, ülkelerin tümünü sarmayan ve çok sınırlı kalan boyutlarına rağmen, sosyal adaletsizlikleri büyütme ve yoksulluğu yayma pahasına ANCAK yoluna devam edebilmektedir. Çünkü yukarıda anılan MÜREFFEH mutlu azınlık, Batı'daki veya Doğudaki, MÜTTEFİKLERİNİN hayat biçimleri ve seviyelerini taklit edebilmek için, işçi-köylü-memur gibi, dar ve sabit gelirli sosyal grupların gelirlerini kısırarak, kendi gelirlerini yükseltmektedirler.

G.S.M.H.'nin ülke firavunlarınca bu TALANININ üretime yansması ülkenin iktisadî kalkınmasını engeleyen kısır döngüyü daha da kapatmaktadır: Toplam yatırımların ASLAN PAYI, halkın temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek dallar yerine, çok pahalı lüks arabalar, VİLLALAR, renkli televizyonlar, gibi "TÜKETİM" toplumunun gösterişe ve İSRAFA yolaçan FİRAUN tüketim dallarına yönlendirilmektedir.

İ.A.G.Ü.'de DEMOKRASİ tohumunun bir türlü sağlıklı bir tarzda filizlenememesi veya sınırlı oluşabildiği ülkelerde, zaman zaman inkita'a uğraması sürecinin alt yapısında, işte bu VAHŞİ iktisadî büyüme felsefesinin DİYALEKTİĞİ bulunmaktadır.

Ardı arkası kesilmeyen iktisadî bunalımlar ve hızlı enflasyonları işte bu yaklaşımlar beslemektedir.

Yukarıda anılan Modelde üretim yavaşlamaya başlayınca veya piyasa birkaç yıl sonra doyunca, HÜKÜMETLER, sözü geçen egemen sınırlı azınlığa, kredi-sübvansiyon-teşvik ve benzeri adlar altında, yeni fonlar aktararak ve doğal olarak ENFLASYONU devreye sokarak, misyonlarını sürdürmelerine ve SÖMÜRÜ değirmenlerini döndürmelerine imkan vermektedir.

Bu korkunç süreçlerde ortaya çıkan ve boyutları büyüyen SOSYAL ADALETSİZLİKLER, hem sosyal bozulmalar, hem de doğasal bozulmalarla "ÇEVRESEL SORUNLARI", daha da çekilmez bir hale getirmektedir.

Egemen varlıklı azınlık, lüks ve gösteri humması içindeki yaşam biçimini diğer sosyal gruplara aşılıyarak İKTİSADİ KAYNAKLARIN etkili ve verimli olmayan dal ve alanlara yönlendirilip İSRAF edilmesine yol açmaktadır. İ.A.G.Ü.'in büyük kentlerine ve varlıklı azınlıkların mahallerine bir göz atalım. Gelişmiş Kapitalist Batı ülkelerine benzer tarzda, ARABA ve trafik tıkanıklıklarına, hava ve çevre kirliliğine, hem de daha ilkel biçimleri içinde tanık oluruz.¹⁷

İ.A.G.Ü.'deki varlıkların "MALİYETİNİ" taşıyan (onların ürünü) yoksullara gelince, bulabildikleri çok sınırlı imkanları: Toprak, sermaye, işgücü, son sınırına ve çoğu kez kaynağı tüketecek tarzda kullanmak durumuna itilmektedirler. Sözelimi, dağ genarında bir avuç toprağı olan bir köylü çiftçinin, geçimini sağlayacak bir toprak büyüklüğüne varmak için, ORMANI YAKMASI veya toprağını aşırı işletmeden, nadasa bırakması, nasıl istenebilir? Hızlı nüfus artışı karşısında, toprakların bölünmesi ve toprak erozyonu gibi olgular nasıl engellenebilir.

Az kazançlı insanların bir israf ve bir gösteri MODELİNE, gelirleri ile geçimlerini, lüks "hummasına" yakalanmadan, rasyonel ve sade bir geçim doğrultusunda harcamaları NASIL BEKLENEBİLİR?

Çevresel dikenli sorunlar, İ.A.G.Ü.'de de vahim boyutlara ulaşmaktadır. Burada yoksulluğun ortaya çıkardığı "Çevresel Sorunlar" ile, bizatihi fakirliğin ortaya çıkardığı sorunlara,¹⁸ çevreyi kirleten sınırlı bir sanayileşmenin ve dışa bağımlı bir sanayileşmenin çevre kirleticiliği süreçlerini eklemek gerekir. Ayrıca günümüzün gelişmiş ülkeleri, çevresel sorunlar yaratan, bu sanayi türlerini de Üçüncü Dünya'nın şurası ve burasına, Çok Uluslu Şirketleri aracılığıyla kurdurabilmekte,¹⁹ fazladan, kirletici özel sanayi dallarını da az gelişmişlere bırakmaktadır.

Nereden bakılırsa bakılsın, Dünyamız tüm boyutlarında bir İktisadi Kalkınmaya varamayan "Vahşi Büyüme" modellerinin bunalımları ve çıkmaz yöntemleri içinde görünmektedir.

¹⁷ Tek fark, gelişmiş ülkeler bu hava kirliliği ile, savaşacak hem mali, hem de ileri teknikleri (high Tecnology) cımasına karşın, İAGÜ'in ise bunlardan yoksun olmalarıdır.

¹⁸ Bknz.: S. SİGAL: Pauvreté et Pollution", Nouvelles de l'éco développement. No: 1, Fev. 1977.

¹⁹ Bknz.: Ignacy SACHS: Stratégies de l'écodéveloppement, Edit, Ouvrières, Paris, 1980.

Batı Dünyası'nın bu vahim bunalıma bulduğu çare, İktisadi Büyümeyi durdurmaktır.²⁰ Verdikleri alarm işaretleri, çok bencil ve ÇÖZÜMÜ geciktirip karanlıklara iten önerilere götürmektedir. Çünkü İKTİSADÎ Büyümeyi durdurmaya "SIFIR BÜYÜME" önermektedirler (daha önce andığımız Roma Klübü raporları). Bu, öneri İ.A.G.Ü., topluluğu bakımından İktisadi Kalkınmadan vazgeçmek, yani SEFALETİ sürdürmek anlamına gelmektedir. Sonuç ülkeler içi, ve ülkeler arasındaki adaletsizliklerin sürmesi demektir.

Bu Roma Klübü'nün çalışmalarına göre "MONOTONLU" bir İktisadi Büyüme hızı ile, toprağı işletme hızı "monoton" bir fonksiyon icra etmektedir.²¹ Oysa büyüme hızı değişir (durursa) bu ilişki değişebilir.

Açıktır ki ÇARE, büyümeden vazgeçmek değil, daha rasyonel ve insancı, ahenkli bir İKTİSADÎ KALKINMANIN aracı olabilecek bir BÜYÜME tipini oluşturup uygulamadan geçmektedir.

İnsan ile insan ve toplum arasında olduğu gibi insan ile Doğa arasında daha sağlıklı, daha verimli ilişkiler sağlayacak bir Büyüme tipine insanlığın ihtiyacı bulunmaktadır.

Vahşi ve adil olmayan Büyüme süreçlerinde ise, sadece sınırlı bir grup zenginleşip, kaynakları israf etmekte ve diğer süreçleri de bozarak KALKINMAYI engellemektedirler. Demek oluyor ki, Vahşi Büyümenin ETİK'inde insanı ve doğayı kurtarma değil, belli yönlerde kullanıp tüketme bulunmaktadır.²²

Şimdi daha önce dolaylı olarak değindiğimiz Ülkeleriçi, ve ülkelerarası FAKİRLİK SORUNU üzerinde biraz durmağa çalışalım.

Sonuç sadece ülkelerin içinde değil, ülkelerarasında da YOKLUK (Maddesel ve moral alanında) ve yoksulluğun BOYUTLARINI BÜYÜTME biçiminde ortaya çıkmaktadır. Çünkü eşitsizlik ve adaletsizlik bu vahşi büyümenin tabiatında mündemictir.

Vahşi BÜYÜME modeli, güdücü eksen olarak PİYASA ve mekanizmaların DİKTATÖRLÜĞÜ'ne dayatılınca, PARA ve gücünün kanunları egemen olmaya başlamıştır. BÖYLECE güçlü kazanmakta, ZAYIFI EZMEKTEDİR. Küçük çiftçi, esnaf, zanaatkâr, küçük tüccar, sanayicinin

²⁰ D.-H., Meadows ile M. Masarovic, daha önce adı geçiş eserleri.

²¹ Monoton deyimini, R.G. Wilkinson'a aittir. Bknz.: Poverty and Progress on Ecologic Model of Economic Development, London, 1977.

²² Şunu belirtelim ki, çevre sorunlarının sadece belli bir zenginlik derecesinde ortaya çıktığı iddiası doğru değildir.

ezilmişliği, işsizlerin sahipsizliği, çaresizliği bu noktada kaynak bir sebep aydınlığa çıkmaktadır.

Bu nedenle HER ŞEY, haklıların değil parasal bakımdan güçlü olanlarıdır. Güçlü olanlar dayanmakta, güçsüzler ezilmektedir. Bu nedenle bu büyüme tipi, ZAYIFLAR, GÜÇSÜZLER bakımından farklılık ve adaletsizliği büyütmektedir. Yalnız yapısal değişimler değil, ekonomik gelişmelerin AĞIR MALİYETİNİ, bu güçsüzler taşımaktadırlar.

Bir bilim adamının tespitlerine bakılırsa Batı Dünyasının en zengin ülkeleri sayılan A.B.D.'de 30-50 milyon Amerikalı için BOLLUK bir EF-SANEDEN ibarettir. Bu insanlar gerektiği gibi gıda alamamakta, eğitilememekte ve insanca bir ikametgâha bile sahip bulunmamaktadırlar. Bunların yarısı iş bile bulamamaktadır. Kötü beslenmeleri üzerine hazırlanan bir raporda: Tarihte hiç bir toplum, mevcudunun 4/5'ini müreffeh etmek için 1/5'ini bu denli acımasızca FEDA ETMEMİŞTİR.²³

II. Ülkelerin Fakirliği ve Zenginliği Sorunu

(Vahşi Büyüme Fakirliği Giderebiliyor mu?)

Bundan ikiyüz yılı aşkın bir zaman önce, A. Smith, iktisadî gelişme konusunda düşüncelerini sistemleştirmeye çalışırken, incelemelerinin başlığını "Ulusların Zenginliği" tarzında seçmişti.

Yaşadığımız dönemde ise, makro düzeyde ULUSLAR ve mikro düzeyde insanları incelediğimiz zaman, zenginlikten çok, adaletsizliğin, yoksulluğun ve yetersizliğin dikkatleri çekecek ölçülerde genişlik, nicelik ve nitelik kazandığı görülür. Bu sonuç, sadece yönetimlerin ve yöneticilerin yetersizliğini değil, yukarıda vurguladığımız ve İZLENMİŞ BULUNAN büyüme-gelişme-kalkınma modellerinin de yetersizliğini, İZLENMİŞ iktisadî politikaların sefaletini de İZAH ETMEKTEDİR. Adil, eşit olmayan ve asrın maddeci iktisadî gelişme yöntemleri, iktisadî kaynakları, yeterince ve dengeli bir şekilde harekete geçirememekte ve olağan G.S.M. Hasıla'da ADALET ÜZERE, HAK ÜZERE paylaşılmamaktadır.

Çağımızda, açık bir gerçek olarak ve paradoksal bir tarzda görünmektedir ki, evrensel düzeyde, zenginlik toplam olarak arttıkça, adil temelli bir gelir paylaşımı olmadığından, bazı ülkelerin ve insan yığınlarının yoksulluğu, diğerlerinin ise varlığı, BÜYÜMEKTEDİR.

Böylece uluslararası alanda ülkelerin, uluslar içinde insanların yoksulluğu, ön plâna geçerek DİKENLİ SORUNLAR YARATARAK, kanaatime göre çağımızın en önemli fenomenini oluşturmaktadır.

²³ Prof. Dr. EZRA J. MISHAN - London School of Economics'te Öğr. Üyesi.

A.B.D. VE FRANSA'DAN BİR ÖRNEK

A.B.D.'nde resmî ölçütlere göre,²⁴ Batı Dünyasının lideri olan bu ülkede, 1962'de dört nüfuslu bir aile yılda 3000 dolardan daha az bir gelirle ve tek kişi ise 1500 doların altında bir gelirle, yarı aç-yarı tok halde kalırdı. Bu seviyenin altında ise SEFALET durumu ve felâket olurdu, kişi için. Oysa resmî makamlara göre anılan 1962 yılında 47 milyon Amerikan âilesi üzerinde yaklaşık 30 milyon insana varan 9.3. milyon âilenin yıllık geliri 3000 doların altında idi. 5.4 milyon ailenin içerdği 17 milyon kişi ise 2000 doların altında, tek başına yaşayan 11 milyon kişiden 5 milyonunun geliri ise, 1500 dolardan daha aşağıda idi. Ve 13 milyonun geliri ise 1000 dolar seviyesinde bulunuyordu.

Reagan yönetimindeki A.B.D. ve Türkiye adlı bir incelemede²⁵ şunlar belirtiliyordu: Newyork'ta zencilerle İspanyollar içindeki işsizlik oranı %38.7 ile %80 arasındadır. Tam rakamı ise hiç kimse bilmemektedir. Çünkü esrar satmak veya çanta aşırmaq da bazı istatistiklere göre iş sayılmaktadır. Buna rağmen sadece Newyork'ta 51 bin milyoner, yani her bin Newyork'luya 2.3 milyoner.

Böylece A.B.D.'nin resmî ölçütlerine göre bile 1962 yılında toplam nüfusun 1/5 olan 35 milyon kişi, kelimenin tam ve kesin anlamında fakirdi. Prof. ORNATİ'nin bir incelemesine göre:

- 20 milyon insan asgarî geçim seviyesinin altında idi;
- 46 » » ise yeterli seviyenin altında idi;
- 70 » » ise refah seviyesinin altında idi.²⁶

136 milyon insan, nisbî, mutlak bir fakirlik durumu içinde bulunuyordu.

FRANSA'DA: A. Babeau'nun bir incelemesine göre 1966 yılında, Fransa'nın en zenginlerinin %10 Millî Gelirin %28'ini alıyor, oysa en fakirlerinin %10'u ise sadece Millî Gelirin %1.6'sını paylaşıyorlardı. Böylece gelirler arasında, son derece geniş bir fark bulunmaktadır.²⁷ Söz gelimi çiftçi emeklileri ile en büyük çiftçi vergi mükellefleri arasındaki fark 1/500 kadar iken, bordro mahkumları ile en büyük gelirli vergi mükellefleri arasındaki fark 1/180 kadardır.

1974 yılında yapılan bir diğer incelemeye göre, Fransa'da eşitsizliğin daha da genişlediğini göstermektedir.²⁸

²⁴ J-M. Chevailler: La pauvreté aux Etats-unis, Paris, 1971.

²⁵ Metin TOKER, Milliyet, 3.5.1981.

²⁶ Bernard ROSIER: Croissance et Crise Capitaliste P.U.F., 1975, s. 239.

²⁷ M. PARODI: Economie et Société françaises de 1945 - 1970, Paris, A. Colin, 1971.

²⁸ P.A. MERCIER: Les Inegalite en France Paris, G.R.E.D.O., 1974.

III. BUNALAN DÜNYAYA İSLÂM İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ VE POLİTİKASININ AÇABİLECEĞİ YENİ UFUKLAR

Bir ülkenin iktisadî politikasının ÖZÜ VE BİÇİMİNİ, yürürlükte olan İKTİSADİ-SOSYAL SİSTEM ile O'nun çerçeve ve FELSEFESİNDEN beslenen İKTİSADİ BÜYÜME TİPİ belirlemektedir. Nasıl, ne tür bir insan ve toplum tipi istendiğini, bunlar ortaya koyar.

Çağımız, kapitalist sistem ve uzantılarında oluşan iktisadî büyüme ve toplum insan tiplerini görüyor, belli ölçülerde anlıyor da, İslâm'ın yaklaşımlarını ya bilmiyor veya görmezden geliyor.

Sosyalistleşememiş sosyalizmin, demokrasiye ulaşamadığını, tek ve başlıca hedefi olan maddesel refaha bile varamadığını, belli ölçülerde görüyor, biliyor, kabullenip veya görmek istemiyor. Bu da ayrı bir tutum.

İslâm'ın iktisadî kalkınma konusunda düşünceleri nedir? Modeli nedir? Müslüman insan ve Müslüman Toplum'un özellikleri nedir? Kapitalist insan **Homo Economicus** ile sözde sosyalist insan ve toplumdan farkı nedir? **Homo İslâmicus** diyebileceğim bu insan ve toplum tipinin ulviliği, üstünlüğü nerelerden kaynaklanmaktadır? Dünyamız, hatta müslüman alemi bile bunları yeterince bilmiyor kanısındayım. Bunların anlaşılmasını engelleyen nedenler ve durumların altını çizmekle yetiniyorum.

Ama düşünce ve gerçek adına bunalım içinde kıvranan insanlık adına, İslâm'ın antidot oluşturabilecek özlerini yok farzetmek kesin bir körlük ve bedbahtlık değil midir?

İslâm'ın uygar ve insancı görüşlerinden yeni sentezler üretilip oluşturulamaz mı, Çağdaş bunalıma İSLÂM'IN ÇARESİ VE CEVABI nedir?

Geçmişe, tarihe bakalım, 700'lerden 1200 yıllarına değin, DÜNYA'YA insancılığ, adaleti ve etkinliğinin üstünlüğü ile İSLÂM UYGARLIĞI hükmetmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu döneminin dokümlardaki aydınlığını hatırlatmaya bile gerek görmüyorum.

Bütün bilimlerde olduğu gibi iktisatta da, BATI DÜNYASI'nı, değerleri yaratan TEK VE BİRİCİK KAYNAK OLARAK GÖRMEK yalnız gerçeklere TERS düşen bilim dışı bir davranış değil; fakat, İNSANLIĞIN refah ve mutluluğa erişmesini de, engelleyen vahim bir TEHLİKEDİR. Bir kısırlık nedenidir...

Halen böbürlenerek batı diye adlandırılan şey, artık tarihsel insiyatifin tek merkezi ve değerlerin tek yaratıcısı olmaktan çıkmalıdır. En azından, kendi kendine yabancılaşmış İSLÂM ALEMİ için böyle olmalıdır.

Düşünceme göre İSLÂM'ın, teorik düzeyde günümüzün modern iktisat doğrultusunda istikrarlı, ahenkli etkin, insanî ve insancı değerleri, doğayı yıkan değerlere karşı, UYGAR BİR İKTİSADÎ KALKINMA MODELİ ve iktisadî politikaları ÖZ OLARAK VARDIR ve BUNLAR SOMUTLAŞTIRILABİLİR.

Bu, iktisadî görüşleri, modern ekonominin, değişik dalları bakımından, TEORİ ve PRATİĞİN halkalarına sindirerek, yeniden üretmek bu tebliğin değil, kitapların ve çok sayıdan oluşan EKİPLERİN işidir. Bu noktada, bu gerçeği vurgulamakla yetiniyorum.

Bu tebliğ çerçevesinde, İSLÂM'ın öngördüğü modelin ip uçlarını yakalamağa olanak verecek sınırlı bazı örnekler anlatmakla yetineceğim.²⁹

Müslüman İnsan, MÜSLÜMAN TOPLUM

"Homo İSLÂMİCUS", HAYAT KARŞISINDA DA, ÖLÜM KARŞISINDA da, diğer anlayışların oluşturduğu insan tiplerinden, daha güçlü ve daha yücedir. İslâm'ın kalkınma modeli, bu odaktan kaynaklanan İLHAMINI insanın maddi ve MANEVİ tüm boyutlarından almaktadır.

İnsan "maymundan türemiş" değildir. Ot gibi de değildir ki, ölünce bitsin tükensin. İslâm için ölüm, ahirete, bir başka ve ölümsüz dünyaya açılan bir aşamadır. Bu nedenle İNSAN HAYATI bu dünya ile sınırlı değildir. Bu dünyada her yaptığının karşılığı SEVAP veya GÜNAH olarak ZİMMET hanesine işlenmektedir. Bu noktadaki insancı eğitim, yönlendirme ve OTO-KONTROL mekanizmasını, İSLÂM kadar kurabilecek hiç bir sistem ve görüş yoktur... İslâm'ın iktisadî felsefesi, İLAHÎ niteliğini beşeri seviyeye indirerek somutlaştırmaktadır:

"İslâm'da, insandan ALLAH'a varan ara yol, sonsuza değin uzanmaktaysa da, Allah'tan insana gelen uzantı kesilmiş durumdadır".³⁰ İnsan yaratıklar içinde İLAHÎ ruhu taşıyan, İLAHÎ EMANETİ taşıma sorumluluğunu üstlenmiş ve bu ruh ve emanette varsayımlı ilahi nitelikler arayan tek varlıktır.

**Canı biz taşıyoruz ama, sahibi hakikisi ALLAH'tır,
Malı biz yönetiyoruz ama sahibi hakikisi ALLAH'tır,
Serveti biz kazanıp topluyoruz ama sahibi hakikisi ALLAH'tır.**

Bu anlayıştan İslâmın, Mülkiyet Rejimi,

²⁹ Onemi dolayısı ile bu konu, imkân bulursam yakınlarda bir KİTABIN içeriğinde ortaya konulacaktır.

³⁰ Ali Şeriatî: Marksizm ve diğer batı düşünceleri; Çeviren: Fatih Selim, İst. 1980.

**Üretim-Tüketim,
Servet Paylaşılması,**

İstihdam-Ücret rejimi doğmaktadır (BÜYÜME TİPİ)

Devletin iktisadî hayata müdahalesi gibi, İKTİSADÎ POLİTİKALARİ güden direktifler ortaya çıkmaktadır. Doğaldır ki, burada motiv güdücü güç Müslüman İNSAN ve Müslüman Toplum TİPİ'dir. Müslüman İnsan'a yeniden dönelim:

Homo İslamicus'u diğer insan tiplerinden ayıran bir önemli nokta da, hayatta tek amacının maddesel tatmin olmamasıdır. Müslüman İnsan için en yüce hedef, tek hedef, maddi açıdan ZENGİN OLMAK değildir. Allah'ın yönlendirdiği YÜKSEK RUHLU-FAZİLETLİ, İYİLİKSEVER, iyilik yapan İNSANDIR. (EGOİST dar çıkarlar değil). Maddiyat, böylesi bir insan tipini oluşturmak için zorunlu araçlardan sadece biridir, yoksa başlıca ve tek hedef değildir. Nedeni açıktır, yukarıda da vurguladık. Müslüman İnsan için ekonomi ve bu dünya, ilk ve son fırsat değildir, öbür dünya ve "O'nun da saadeti" vardır. Önemli olan Allah'ın rızasını kazanabilecek "Makbul" bir "İNSAN" olabilmektir.

Tapınmaların bu noktadaki felsefesi, Müslüman İnsan'ın insancı bo-yutlarını geliştirip, bencil yönlerini asgari ölçülere indirmektir. Aslında insan İKTİSADÎ FAALİYETLERDE bulunurken de, bir takım şartlara uyması gerekir. Öylesine ki, bu iktisadî faaliyetler, İSLÂM'ın felsefesine uygunlukları ölçüsünde HELAL dirler. (Meşrudurlar). Böylece bu tür iktisadî faaliyetler bir yönü ile de İBADET anlamına gelmektedirler.

Müslüman TOPLUM

Yüce bir ruh ve AHLÂK telakkisi, iktisadî girişimleri yavaşlatıp, gevşetmeyi gerektirmez. Tersine insanı gayrete getirecek SAIKLER, sadece maddesel özendiricilerle (dürtülerle) sınırlanmıyor. İlahî kökenli emirlere uymanın SAGLAYABİLECEĞİ MANEVİ TATMİNLERİN OLUŞTURABİLDİĞİ değerli tahrikin çok özel dinamik gücünü de gözardı etmemek gerekir.

Bütün bu anlayışların doğrultusu TOPLUMUN MENFAATİNİ, kişinin ÇIKARININ üstüne yükseltmektedir (İslâm dar ve BİREYCI yararları değil, TOPLUMSAL YARARLARI hedef almaktadır).

İslâm düşüncesi ve ruhu, insanı yönlendiren en büyük saiktir. İktisadî sömürü ve İSRAFTAN koruyan güdücü bir eksen haline gelir.

İslâmî düşünce, dayanışmaya açılan bir işbölümünü emreder. Müslüman için hayat, Allah'ı razı etmek ve her iki dünyada başarıya ulaşmak

için bir vasıttan başka bir şey değildir. Bu düşünce ise, hayatın tüm halkaları ve aşamalarında İŞBİRLİĞİNE götürecek nitelikler taşımaktadır.

İslâm iktisadı, dayanışmalı bir niteliğe sahiptir. SOSYAL AHLÂKI olan, temelden SOSYAL BİR EKONOMİDİR. Müslüman insanı ve TOPLUMU dokuyan tüm öğeler, İSLÂM iktisadi politikasına biçim ve renk vermektedirler. Müslüman insanın iktisadi faaliyetlerinde yalnız kendisini değil, kardeşlerini ve toplumu da düşünmek görevi bir sorumluluk halinde ortaya çıkmaktadır. O denli ki, bütün insanları kardeş telakki eder. Mekke'ye girişinde Peygamber EFENDİMİZ (S.A.S.): "Ben bütün insanların kardeş olduğuna şahadet ederim", buyurmuşlardır.³¹

Toplumun her ferdine ASGARİ BİR GEÇİM, sağlama kuralını getirir. İktisadi açıdan, ihtiyaçları karşılanmamış bir kişinin (yiyecek-içecek, barınak v.b.), yüce değerleri benimseyip, sindirebilmesi ve iyi bir MÜSLÜMAN olması, güçtür. Bu ve diğer nedenlerle, Müslüman DEVLET, SOSYAL nitelikleriyle ve iktisadi işlevleriyle de DİKKAT çekecek nitelikler sergilemektedir.

İSLÂM'ın ilerici Sosyal Sigorta anlayışı,³² yalnız insanı değil, adaletçi niteliği ile de öylesine kökleşti ki, hayvanları da kucklamaya başladı. Hayvanlardan hasta ve zayıf olanları korumak için barınaklar oluşturuldu (göç mevsiminde hasta veya kanadı kırık olduğu için yola devam edemeyecek LEYLEKLER için, İstanbul EYÜP'te tesis edilmiş VAKFIN, bu noktadaki büyük anlamı, sembolik olmanın ötesinde bir derinlik ve anlayış yansıtmaktadır).

İSLÂM'ın, hayata, insana, mala ve çalışmaya olduğu gibi, TOPLUM ve SOSYAL ilişkilere, tüm boyutlarıyla KENDİNE ÖZGÜ bir biçimde bakmaktadır. Tümünü içerecek anlamda İslâm'ın İktisadi/Sosyal SİSTEMİ ve bunun iktisadi politikaları, dengeli ahenkli ve sağlıklı bir İKTİSADİ BÜYÜME ve KALKINMA süreçlerine imkân verebilmektedir. Söz gelimi FAKİRLİK sorunu karşısında İSLÂM'ın yaklaşımından bir iki küçük hatırlatma, bu konudaki ESİN ZENGİNLİĞİNİ göstermeye yeter kapsamındayım.

Yoksulluk ile, iş bulma ve iş seviyesinde sömürülme arasında yakın bir ilişki olduğu açıktır. Şimdi bu konularda İSLÂM yaklaşımı neler sağlıyor?

³¹ Ebû Dâvud: El-Sünen, Kitabel-Salat: Bab mâyakül el-raculü iza sallam.

³² Bknz.: Beşir HAMİTOĞULLARI: İktisadi Sistemlerin Temelleri, S.B.F. Yayını, 1984, Ank.

Önce:

● Kişinin kendisi, iş arama, bulma, iş yaratmaya yönelir. İş bulur çalışır, geçimini sağlar. O, tüm gayretlerine karşın bunu beceremez ise, Devlet devreye girer ve ona iş bulur (nitelik kazandırır). Bu da mümkün değilse, iş buluncaya değin YARDIM EDER (çağımızın işsizlik sigortası, yüzyıllar önce Müslüman toplumda uygulanmıştır).

● Yoksulluk ile savaşta en etkili silah İŞ BULMAKTIR. Ama bu da yetmez. Çalışmakta olan kişinin, hakkını alması, yeterli bir ücret (maaş) elde etmesi gerektir. Çünkü bir ölçüde, çalışmak kişinin kendisine bağlıdır. Ama ücret rejimi, kişinin dışında, bir Sistem bir politika işidir. Yetenek ve yaratma gücü gerekir, ortam, fırsat gerekir.

● Yeterli ücret alındığını varsayalım. Bu da yetmez, elde edilen gelirin İSRAF edilmemesi (gösteriş ve yararsız harcama moda, sigara, içki, keyif verici zehirleyiciler, v.b. gibi) gereklidir.

İslâm yaşam biçimine göre, insana ve topluma ne ekonomik ne de sosyal fayda (yarar) sağlamayan "MEKRUHAT" ve "MUHARREMAT", dallarında harcama yapılmaz ise, saptırılmış tüketimler yapılmaz ise, gelirler, zorunlu ve yararlı harcamaları, dengelemeye yeterli hale gelebilir. Zaten, İSLÂM ÜRETİM BİÇİMİ, diyebileceğimiz üretim ve TÜKETİM biçiminde, toplum ve insana yararlı olmayan, Alkol, Afyon ve benzerlerinin aşırı lüks ve gösterişe dönük üretimin yapılmasına izin verilmez. İktisadi kaynakların kullanımı ve yönlendirilmesinde, yukarıda belirtilen nitelikler egemendir.

Böylece, kişinin iş bulması, çalışması, sömürüden uzak bir gelir seviyesi bir de ÜRETİM ve TÜKETİM biçimlerinin İSLÂMCI niteliklerinden kaynaklanan ÖZEL bir güvencesine bağlanmaktadır. Buradaki anlamlı denge, gelir sağlayan mekanizmalar yanında, israfı engelleyen harcamalar ve gerçek ihtiyaçları doyuran mekanizmalar aracılığıyla REFAH SAĞLAYAN bir dengenin İSLÂMCI OPTİMUMUNU ortaya çıkarmaktadır.

Bunalım geçiren DÜNYAMIZ ve çağımızda, ister üretim, ister tüketim biçimleriyle olsun, ister VAHŞİ ve İSRAFÇI büyüme Modelleriyle olsun, tüm ülkelerin İSLÂM'IN, UYGAR, DENGELİ ve SAĞLIKLI yaklaşımlarından, öğrenip, ders alabileceği, çok şeyler bulunmaktadır.

Ya İSLÂM ÜLKELERİNİN?